

Invandrade gruppers trossamfund och församlingar

av Jonas Alwall

Sverigeräkningen 2000 erbjuder ett unikt material för att belysa den religiösa mångfalden i dagens svenska samhälle. För en allt viktigare del av denna mångfald svarar de trossamfund som har tillkommit – eller i varje fall nått en större omfattning – genom den stora invandringen till landet.

Artikeln rubrik skall inte tolkas så, att de samfund som här tas upp enbart vänder sig till invandrare eller ser på sina medlemmar som i första hand tillhörande kategorin invandrare. Kategoriseringen »invandrare« har med rätta kritiserats i den offentliga debatten. Därför är det viktigt att poängtera, att det bland de samfund som här berörs finns några som har verkat i Sverige i århundraden och har en stor andel etniska svenskar bland sina medlemmar.

Att beskriva samfunden i fråga som »invandrade gruppers samfund« antyder alltså inte någon begränsning i deras räckvidd, ej heller någon värdering, som t ex att de skulle vara mindre »svenska« än andra samfund. (Det är ju i en svensk samhällskontext de lever och verkar!) Att de här ändå har kategoriserats så, beror helt enkelt på att dessa samfund i sin verklighet påtagligt vänder sig till individer och grupper med utländsk bakgrund, och att de i detta avseende skiljer sig från å ena sidan trossamfundet Svenska kyrkan, å andra sidan de »traditionella« svenska frikyrkorna. Dock, vilket kommer att framgå i det följande, finns det bland de senare kyrkorna och samfunden enskilda församlingar som har en tydlig »invandrarprofil«.

Artikelns syfte är i första hand deskriptivt och i någon mån jämförande, men den innefattar också en mer teoretisk diskussion, där de presenterade besökssiffrorna relateras till frågan om hur de olika samfundet har etablerat sig i det svenska samhället och vilka återstående hinder de i detta avseende alltjämt möter. Uttryckt annorlunda är den fråga jag ställer till materialet från Sverigeräkningen 2000: Vad kan dessa siffror säga oss om invandrade religiösa gruppers pågående integration i det svenska samhället?

Samfundsgrupperna

Det kan här vara på sin plats att ge en kortfattad beskrivning av de olika samfundsgrupper som presenteras i artikeln. Termen »samfundsgrupp« är vald därför att det i flera fall rör sig om olika trossamfund som förts samman i en och samma kategori. Detta gäller t ex för gruppen *ortodoxa och österländska kyrkor* samt de *islamiska församlingarna*, som består av flera olika organisationer och samfund som sinsemellan står i delvis olika traditioner och har olika inriktning på sin verksamhet. Det gäller för övrigt också för grupperna hinduer, sikher och buddhister, även om dessa samfundsgrupper är betydligt mindre och spridningen inom respektive samfundsgrupp därför kan vara mindre uppenbar. Dessutom bör det noteras att begreppet »samfund« i sig ofta antyder en enighet som egentligen inte finns. Om både t ex Romersk-katolska kyrkan och de judiska församlingarna i Sverige gäller att de är ganska disparata storheter, bestående av medlemsgrupper med olika språklig och kulturell bakgrund, olika förhållningssätt till sina religiösa traditioner, olika inriktning på sitt fromhetsliv och – därmed – olika förväntningar på sina respektive samfund. Att tala om även dessa religiösa gemenskaper som »samfundsgrupper« ter sig därför inte oegentligt, även om de formellt sett bildar egna trossamfund i det svenska samhället. (Termen trossamfund används här enligt lagens (1998:1593) definition: »Med trossamfund avses ... en gemenskap för religiös verksamhet, i vilken det ingår att anordna gudstjänst« (§ 2). Sedan denna lag om trossamfund trädde i kraft den 1 januari 2000 har det varit möjligt för trossamfund att offentligt registrera sig som »registrerade trossamfund« (§ 5).)

I det följande ges en översiktlig beskrivning av de olika samfundsgrupper som presenteras i artikeln. Källorna till dessa avsnitt redovi-

sas i den gemensamma litteraturförteckningen (s 275ff) men värdefull information har också kommit mig tillhanda genom Margareta Skog på Svenska kyrkans avdelning för forskning och kultur.

Protestantiska invandrar- och utlandskyrkor

De protestantiska invandrar- och utlandskyrkorna (ibland även kallade exilkyrkor eller i några fall ambassadkyrkor) är ganska många till antalet, men ändå påtagligt anonyma i det svenska samhället. De mest spridda av de protestantiska invandrarkyrkorna är de estniska och lettiska evangelisk-lutherska kyrkorna, med vardera runt tioalet församlingar på olika orter i landet. Det är över huvud taget de baltiska och nordiska invandrarna som sätter sin prägel på denna samfundsgrupp, som också innefattar de finska, danska och norska evangelisk-lutherska kyrkorna samt några finska frikyrko- och pingstförsamlingar. Gruppen protestantiska invandrar- och utlandskyrkor rymmer emellertid också några anglikanska församlingar, den Franska reformerta kyrkan, den Nederländska protestantiska församlingen (de senare båda i Stockholm), de tyska evangelisk-lutherska församlingarna (i Stockholm, Göteborg och Malmö) samt inte minst den Ungerska protestantiska församlingen, som är representerad på flera platser i landet. Till gruppen kan också räknas protestantiska församlingar som vänder sig till invandrare från mer avlägsna länder, t ex Iran, Kina, Korea, Etiopien och Kongo.

Att den nordiska dominansen inte är ännu mer påtaglig förklaras av att nordiska medborgare, som tidigare tillhört de evangelisk-lutherska folkkyrkorna i sina ursprungsländer, vid invandringen till Sverige har räknats som medlemmar i Svenska kyrkan, i vilken också de flesta av de kyrkligt aktiva nordiska invandrarna har firat gudstjänst. Särskilt tydlig är den finska närvaron i Svenska kyrkan. För finsktalande invandrare finns Stockholms finska församling, vilken bildar en sk icke-territoriell församling inom Svenska kyrkan, och i nästan samtliga av Svenska kyrkans stift bedrivs finskspråkigt församlingsarbete.

Romersk-katolska kyrkan

Romersk-katolska kyrkan i Sverige (Stockholms katolska stift) är det största och i yttre mening mest enhetliga av de trossamfund som här tas upp.

Katolska kyrkan, som före reformationen på 1500-talet var den dominerande i landet, har länge tvingats leva ett tillbakadraget liv i Sverige, men har under 1900-talet ökat från ca 5 000 medlemmar vid seklets början till ca 160 000 vid dess slut. Den viktigaste faktorn bakom katolska kyrkans expansion i Sverige är efterkrigstidens invandring från en rad olika länder – vissa katolskt dominerade (som t ex Polen och de latinamerikanska länderna) och andra med betydande katolska minoriteter (som t ex Jugoslavien, Tyskland och Vietnam). Den tillströmning av konverterade svenskar som därtill skett till katolska kyrkan har visserligen numerärt sett varit betydligt mer blygsam, men ändå i högsta grad märkbar. År 1953 blev katolska kyrkan i Sverige ett eget katolskt stift med biskopsämbete och domkyrka i Stockholm. Nyligen fick detta stift sin förste svenskfödde biskop sedan reformationen, Anders Arborelius.

I dag har Romersk-katolska kyrkan 38 församlingar i landet och bedriver annan lokal verksamhet på långt många fler platser. De katolska församlingarna är nästan i samtliga fall flerspråkiga, vilket ställer stora krav på präster och andra funktionärer. I landet fanns 140 katolska präster, 247 ordenssystrar och 15 sk ständiga diakoner 1997. (Dessa uppgifter har hämtats från Romersk-katolska kyrkans i Sverige officiella hemsida www.catholic.se.) Den katolska närvaron i Sverige innefattar ett betydande ordens- och kommunittetsliv, som organiserar mycket av kyrkans sociala arbete men också svarar för en hel del av dess gudstjänst- och andaktsliv. I landet finns också ett antal andra katolska organisationer, liksom skolor och folkhögskolor som drivs i katolsk regi.

Ortodoxa och österländska kyrkor

De ortodoxa och österländska kyrkorna har haft en tillväxt liknande den katolska. Parallellt med den katolska invandringen har ortodoxa invandrare kommit från länder i Syd- och Östeuropa, och invandrare tillhöriga de österländska (eller orientaliska) kyrkorna från framför allt länder i Mellanöstern. Före andra världskriget fanns i Sverige högst ett tusental personer tillhöriga någon av de olika östkyrkorna. Sedan dess har deras antal hundrafaldigats. »Till skillnad från den katolska kyrkan är de ortodoxa också nykomlingar i kulturellt-kyrkligt avseende«, skriver Gösta Hallonsten (1992:11), och på-

pekar därmed att Romersk-katolska kyrkan har haft mer gemensamt med de i Sverige dominerande protestantiska samfundet än vad de ortodoxa och österländska kyrkorna har haft. Socialt, kulturellt och kyrkoorganisatoriskt uppvisar de östkyrkliga grupperna alltså många viktiga särdrag, vilket har gjort att dessa grupper från svensk synvinkel länge har tätt sig främmande. Dock har under senare tid ett ökat intresse för ortodox tradition och fromhet kunnat noteras i det svenska samhället, inte minst vad gäller dessa kyrkors starka tradition av andlig konst (ikonmåleri).

De ortodoxa kyrkorna utgör en grupp självständiga nationella kyrkor, vilka sinsemellan dock är starkt förbundna i tro, liturgi och kyrkoledning och har sina gemensamma historiska rötter i medeltidens bysantinska (östromerska) kyrka. De i vårt land största ortodoxa kyrkorna är de serbiska, grekiska, makedoniska och rumänska. Det finns även en finsk ortodox kyrka, med ortodoxa invandrare från Finland som medlemmar.

De österländska kyrkorna har sin bakgrund i områden längre österut (Mindre Asien, Mellanöstern och nordöstra Afrika), områden som länge har varit helt eller delvis under islamisk dominans. De österländska kyrkorna står också i en delvis annan teologisk tradition, utmejslad under den tidiga kristna kyrkans sk kristologiska strider, medan de ortodoxa kyrkorna i detta avseende har mer gemensamt med den Romersk-katolska kyrkan. I likhet med de ortodoxa kyrkorna är dock även de österländska kyrkorna nationalkyrkor. De är, med andra ord, knutna till särskilda etniska och språkliga grupper, och inom kyrkorna vårdas respektive grupps (nations) historia och traditioner. I Sverige är de största av dessa kyrkor de syrisk, etiopiska och armeniska ortodoxa kyrkorna, samt Österns assyriska kyrka (även kallad den nestorianska kyrkan). Till de österländska kyrkorna räknas också den koptiska (egyptiska) kyrkan. En eritreansk ortodox (koptisk) kyrka är under bildande i Sverige.

Judiska församlingar

Judiska församlingar har funnits i Sverige sedan slutet av 1700-talet. I dag utgör den judiska gruppen en i många avseenden väl etablerad religiös grupp i det svenska samhället, med ett – också vid sidan om det religiösa livet – omfattande organisationsliv, egna utbildnings-

institutioner samt sociala och kulturella institutioner. Det finns tre »stora« judiska församlingar (med synagogor) i Sverige – i Stockholm, Göteborg och Malmö – dit merparten av den judiska, religiösa aktiviteten i landet är knuten. Därtill finns judiska sammanslutningar i ytterligare ett antal städer: Borås, Eskilstuna, Kalmar, Karlskrona, Lund, Norrköping, Uppsala, Västerås och Växjö. Man räknar med att det i Sverige i dag bor mellan 20 000 och 22 000 judar, varav cirka hälften är organiserade i någon av de judiska församlingarna. Värt att nämna är också att en mycket stor andel av Sveriges judar (mer än hälften enligt vissa beräkningar) är bosatta i Stockholmsområdet, vilket gör att denna region också har den i särklass starkaste koncentrationen av judiska organisationer och institutioner.

Islamiska organisationer

Merparten av de muslimska trosbekännarnas församlingar i landet är organiserade i någon av de islamiska riksorganisationerna. Det är också genom riksorganisationerna som statsbidragen till församlingarna fördelas. De tre islamiska riksorganisationer som i dag är berättigade till statsbidrag är Förenade Islamiska Församlingar i Sverige (FIFS), Sveriges Muslimska Förbund (SMF) och Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige (IKUS). I dessa tre organisationer ingår totalt ett drygt hundratal församlingar – med egna lokaler för det religiösa livet och i några fall med för ändamålet byggda moskéer – och deras sammanlagda medlemstal kan räknas till ca 90 000. Dessutom finns ytterligare ett antal organisationer som antingen företräder särskilda riktningar inom islam (t ex shiitiska församlingar och olika sufi-rörelser) eller med islam besläktade rörelser (som t ex organisationer för Ahmadiyya-anhängare, aleviter och druser), samt en tämligen nystartad islamisk riksorganisation med påtaglig »svensk« prägel, kallad Svenska Islamiska Samfundet (SIS). Medlemsantalet hos dessa senare organisationer är mycket svårt att uppskatta. Till de islamiska församlingarna och riksorganisationerna skall också läggas ett antal andra lokala eller nationella föreningar med muslimsk inriktning: t ex ungdomsorganisationer, kvinnoföreningar och kulturföreningar. I landet finns också ett antal skolor (friskolor) och förskolor med muslimsk inriktning, men ännu inga islamiska institutioner för högre utbildning.

Den muslimska invandringen till Sverige har i huvudsak skett från Mellanöstern, Nord- och Östafrika, Iran, Turkiet och det forna Jugoslavien. Ett betydande tillskott har under senare år ägt rum genom flyktinginvandring av bosniska muslimer och (i mindre utsträckning) kosovoalbaner. Det religiösa engagemanget hos dessa »etniska« muslimer är dock i många fall tämligen obetydligt. Det samma gäller för övrigt för stora grupper av bl a de iranska invandrarna, men också för många andra av de invandrare som på etniska och kulturella grunder betecknas som »muslimer«. Därför blir spännvidden ofta stor när beräkningar av antalet muslimer i Sverige görs. Ser man enbart till de religiöst organiserade och aktiva muslimerna så överstiger dessas antal knappast 100 000, men om man som muslimer betecknar alla som har sin bakgrund i en muslimsk etnisk-kulturell kontext så är antalet säkert åtminstone det dubbla. Man bör dock komma ihåg att världsreligionen islam i sig innefattar en betydande mångfald och att flertalet muslimska länder i världen dessutom är starkt mångkulturella och mångreligiösa samhällen. Därför kan man inte utifrån en persons bakgrund i ett »muslimskt« samhälle dra slutsatsen att personen i fråga också själv betraktar sig som muslim.

Islam i Sverige är emellertid inte enbart en »invandrarreligion«. Inom den muslimska gruppen finns åtminstone ett par tusen konverterade svenskar (en stor andel av dessa är kvinnor), varav vissa – såväl män som kvinnor – har blivit tongivande företrädare för islam och nått framskjutna positioner i sina organisationer.

Muslimska moskéer finns i dag i några av de större städerna: i Stockholm, Malmö, Uppsala och Västerås, men också t ex i Trollhättan. Med ett undantag – moskén i Malmö – tillhör dessa moskéer församlingar knutna till någon av de större riksorganisationerna. Flertalet av landets muslimer fortsätter dock att träffas i bönerum inhysta i villor, lägenheter eller källarlokalerna, och upplever ofta sin situation som invandrad religiös minoritet som tämligen problematisk.

Hinduiska och sikhiska grupper

Även hinduismen, med ursprung på den indiska halvön, återfinns i Sverige. Denna religion har etablerats här genom invandring av indier, dels från själva Indien, dels från andra delar av världen. Bland de senare kan t ex nämnas de sk uganda-asiaterna, vilka har sitt ursprung i

Gujarat i Indien men som hade levt i Uganda i flera generationer innan de i början av 1970-talet utvisades av diktatorn Idi Amin. De största hinduiska organisationerna har tidigare ingått i den hinduiska paraplyorganisationen shri med närmare 4 000 medlemmar, men om man bara ser till grupperna med främst *invandrade* hinduer blir antalet lägre (en rimlig bedömning är nog att deras antal uppgår till högst 3 000). Bland hinduerna i Sverige återfinns nämligen även många svenska konvertiter, vilka främst har sökt sig till olika nya religiösa rörelser på hinduisk grund. Bland dessa rörelser återfinns den sk Hare Krishna-rörelsen (ISKCON), som dock, till skillnad från en del andra av dem, har en mycket tydlig hinduisk identitet och en lära som ryms inom en av det hinduiska religiösa livets stora riktningar (den sk bhakti-fromheten). ISKCON har därför inkluderats i det statistiska underlaget till denna artikel, trots att organisationen alltså ofta ses som en ny religiös rörelse snarare än som ett uttalat »invandrarsamfund«.

Det »hinduiska« inslaget i det svenska samhället begränsar sig emellertid inte till de organiserade former som här har berörts, utan återfinns också inom den vidare nyandligheten, t ex i form av olika typer av yoga- och meditationsutövning, vilka många svenskar tar del av utan att på något sätt själva beteckna sig som hinduer.

Sikhismen, den andra av Indiens religioner som är representerad i Sverige, har sitt centrum i den indiska delstaten Punjab. Liksom hinduismen har sikhismen kommit till Sverige genom invandring av indier, vilka har fört med sig sin religiösa tro – sikhismen är, till skillnad från hinduismen, strängt monoteistisk – och sin kulturella identitet. (Sikhiska män utmärks t ex av en traditionell klädstil med turban och ett stiliserat svärd, oftast i form av en liten dolk, vid bältet. Turbanen döljer den sikhiske mannens långa hår, som enligt traditionen skall förbli oklippt.) Man beräknar att det i Sverige finns ett tusental sikher, varav de allra flesta (mellan 800 och 1 000) återfinns inom organisationen Gurdwara Sanghat Sahib, som också var den första sikhiska föreningen i Sverige, representerad framför allt i Storstockholm och Södertälje.

Buddhistiska grupper

Medlemmarna i de buddhistiska grupperna i Sverige har framför allt sin bakgrund som invandrare från buddhistiska länder i Öst-

asien, men bland dem återfinns också ett antal svenska konvertiter (dock oklart hur många). Det är mycket svårt att beräkna antalet buddhister i Sverige, eftersom de endast i begränsad omfattning är organiserade i buddhistiska samfund eller församlingar. Att beräkna deras antal utifrån officiell befolknings- och invandringsstatistik blir också missvisande, eftersom det är omöjligt att veta vilka av invandrarna från buddhistiska länder som omfattar en buddhistisk tro och religiös praxis. En mycket oprecis beräkning anger antalet buddhister i Sverige till någonstans mellan 10 000 och 15 000. Siffror framtagna av Margareta Skog vid Svenska kyrkans forskningsavdelning, siffror som i sin tur bl a bygger på befolkningsstatistik från Statistiska Centralbyrån, visar att det kan antas finnas ca 3 500 buddhister med vietnamesisk, kinesisk eller japansk bakgrund, 2 000 med thailändsk bakgrund, 2000 med lankesisk bakgrund, ca 1 500 personer tillhöriga den tibetanska grenen av buddhismen (*Jamaismen*) samt ca 700 personer i olika zenbuddhistiska grupperingar. Sammanlagt ger detta en siffra på 9 700 personer. Därtill kan läggas ett okänt antal sk privata buddhister. Om vi dock begränsar oss till antalet *aktiva och organiserade buddhister*, vilket blir mer rättvisande vid en jämförelse med andra samfundsgrupper, torde en rimlig siffra vara ca 4 000. I Sverigeräkningen ingick för de buddhistiska grupperna uppgifter från ett knappt 20-tal församlingar, varav de flesta återfinns i Stockholms- och Göteborgsregionerna samt i Skåne.

Bahá'í

Religionen Bahá'í, som grundades i mitten av 1800-talet, är en rörelse som är föga känd i Sverige. Den utgjorde från början en iransk utbrytargrupp ur shia-islam, grundad av Ali Muhammad – som av de troende kallas »Bab« (porten) – och hans för rörelsens utveckling ännu viktigare efterföljare, profeten Baha'u'llah (1817–1892). Rörelsen har dock alltmer utvecklats till en självständig religion med anspråk på att förena världens olika religiösa traditioner, en lära som det officiella islam tar avstånd från och betecknar som kättersk. Liksom andra nya religioner har Bahá'í ett starkt missionerande drag, och vinner anhängare bland människor som söker en högre enhet mellan världens religioner. Internationellt har Bahá'í i dag ca 5 miljoner anhängare, varav de flesta återfinns i muslimska länder (fram-

för allt i Iran, där rörelsens medlemmar dock är förföljda). Sitt internationella högkvarter har Bahá'í i Haifa i Israel, på platsen för Babs grav. Bahá'í i Sverige är organiserat genom Svenska Bahá'í-samfundet med ett knappt 30-tal lokala grupper. Samfundet har sammanlagt ca 900 medlemmar, varav många är invandrade iranier men en relativt stor andel också är konverterade svenskar.

Samfundsvariation och gudstjänstvariation

Den religiösa mångfalden i dagens svenska samhälle yttrar sig på många olika sätt. Det mest »synliga« tecknet på mångfalden torde vara den rad av samfunds- och församlingsbildningar som förekommer, representerande olika religiösa traditioner. Samfundsbildningarna bygger, som redan har nämnts, på kategoriseringar som inte alltid är entydiga. Om man som exempel tar de olika islamiska samfundet utgör dessa i vissa fall närmast vad som skulle kunna kallas strategiska allianser mellan olika lokala församlingar och grupper, ibland organiserade på etnisk eller språklig grund, ibland med tydligare »konfessionella« kännetecken (t ex shiitiska församlingar) och ibland utgörande en kombination av båda. Därtill kommer att vissa av de lokala församlingarna som ingår i riksorganisationerna i sig utgör öppna gemenskaper med medlemmar från en rad olika länder, kulturer och fromhetsriktningar. I viss mån gäller denna »inre« mångfald också de andra samfundsgrupperna som här presenteras. Att vara katolik från Tyskland är t ex inte detsamma som att vara katolik från Latinamerika eller Sydostasien, men i invandringslandet Sverige möts man som regel i samma katolska församlingar (även om dessa församlingar kan ha verksamheter och gudstjänster som är särskilt inriktade på de olika etniska grupperna). Även t ex de ortodoxa, österländska och judiska grupperna kan innefatta en stor spridning av människor med tämligen olika bakgrund och med påtagliga skillnader i religiös inriktning. En motsvarande situation råder för buddhister och hinduer i landet, även om dessa grupper ofta har en lägre organisationsgrad och det vanliga därför torde vara att man för sin religionsutövning möts i den närmare familje- och vänskapskretsen. Sammantaget är bilden hur som helst mångtydig, och har ofta ganska lite gemensamt med ett sådant samfundsliv som svenskar i allmänhet betraktar som »vanligt« (ofta förknippat med

församlinglivet i Svenska kyrkan eller de etablerade frikyrkosamfunden).

En viktig källa till kunskap om de olika trossamfundens numerära styrka är den statistik som årligen presenteras, dels av Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund (SST), dels av Svenska kyrkans forskningsråd. Den förstnämnda instansen är det officiella organ som på statens uppdrag fördelar bidrag till olika samfund. Dess statistik bygger på hur många individer respektive samfund kan antas »betjäna«, dvs ge »religiös service« åt. Antalet betjänade skiljer sig inte så sällan från samfundens officiella medlemstal, eftersom olika samfund och religiösa traditioner har olika sätt att bedöma vem som är en medlem. Det ligger också i samfundens intresse att kunna redovisa ett så högt medlemstal som möjligt, varför SST gör egna bedömningar för att få en mer rättvisande och jämförbar skattning av hur många människor som är relaterade till respektive samfunds verksamhet. I tabell 1 presenteras några av de här diskuterade samfundsgruppernas betjänaedetal. Siffrorna kan på intet sätt betraktas som exakta, men de ger åtminstone en bild av respektive samfundsgrupps relativa numerära styrka. (I tabellen saknas uppgifter från bl a några av de protestantiska invandrar-kyrkorna, de hinduiska, sikhiska och buddhistiska grupperna, liksom från församlingarna inom Bahá'í, vilket beror på att dessa samfund är för små för att vara

Tabell 1. Antal betjänade inom respektive samfund/samfundsgrupp den 31 december 1998. (Källa: SST, årsbok 2000)

Samfund/samfundsgrupp	Antal betjänade
Estniska Evangelisk Lutherska kyrkan	12 033
Lettiska Evangelisk Lutherska kyrkan	2 092
Ungerska Protestantiska kyrkan	5 672
Anglikanska kyrkan	3 000
Totalt protestantiska invandrar-kyrkor	22 561
Romersk-katolska kyrkan	163 221
Armeniska ortodoxa kyrkan	2 500
Bulgariska ortodoxa kyrkan	800
Estniska ortodoxa kyrkan	1 020
Etiopiska ortodoxa kyrkan	2 600
Finska ortodoxa kyrkan	2 500
Grekisk ortodoxa kyrkan	17 500
Koptiska ortodoxa kyrkan	1 086
Makedoniska ortodoxa kyrkan	6 000
Rumänska ortodoxa kyrkan	6 000
Ryska ortodoxa kyrkan	2 500
Serbiska ortodoxa kyrkan	23 000
Svenska ortodoxa prostriet	1 998
Syrisk ortodoxa kyrkan	28 000
Österns apostoliska katolska assyriska kyrka	3 312
Totalt ortodoxa och österländska kyrkor	98 519
Judiska församlingar	10 239
Islamiska församlingar	90 000

berättigade till statliga bidrag – respektive samfund eller samfundsgrupp har färre än 3 000 betjänade.)

Ett annat sätt som den religiösa mångfalden yttrar sig på är det stora utbud av gudstjänster och andra sammankomster som de olika samfunden och församlingarna erbjuder. I tabell 2 visas gudstjänstvariationen för de olika samfundsgrupperna under helgen 24–26 september 1999. Kategoriseringen är i viss mån (framför allt vad gäller »huvudgudstjänster« och »andra gudstjänster«) gjord utifrån svenskkyrkligt språkbruk och speglar därför dåligt utbudet av gudstjänster i andra kristna och – framför allt – icke kristna församlingar. Därför bör det göras klart hur svaren från de olika samfundsgrupperna har kodats, vilket sker i Fakta om Sverigeräkningen (s 287). Kodningarna där avser alltså de två kategorierna »huvudgudstjänster« och »andra gudstjänster«. I övrigt bör det framgå av respektive kategori vilken typ av gudstjänster eller samlingar som har hållits. Dock bör nämnas att kategorin »barn-/ungdomssamlingar« också innefattar gudstjänster, mässor etc särskilt riktade till barn och ungdom.

I tabell 2 har siffrorna för veckoslutets tre dagar summerats. Här framgår att Romersk-katolska kyrkan och de islamiska församling-

Tabell 2. Gudstjänstvariationen bland samfunden hela helgen 24–26 september 1999. Antal gudstjänster och samlingar inom respektive kategori.

Samfundsgrupp	Protestantiska	Katolska	Ortodoxa & österl.	Judiska	Islamiska	Hind. & sikhiska	Buddhistiska	Bahá'í
Gudstjänstkategori								
Huvudgudstjänst	25	308	84	7	55	1	0	23
Andra gudstjänster/andakter	10	323	87	14	390	36	44	2
Musikgudstjänst	1	1	1	0	0	0	0	0
Dopgudstjänst	0	14	21	0	0	0	0	0
Vigselgudstjänst	1	5	5	0	1	0	0	0
Begravningsgudstjänst	1	1	0	0	2	0	0	0
Barn-/ungdomssamlingar	2	38	35	0	71	1	0	3
Övriga samlingar	11	9	29	0	62	5	4	1
Totalt antal	51	699	262	21	581	43	48	29

arna dominerar det totala utbudet av gudstjänster och samlingar bland de invandrade gruppernas trossamfund med sammanlagt 699 respektive 581 gudstjänster och samlingar. Därefter kommer de ortodoxa och österländska kyrkorna med 262 och de övriga med betydligt mer blygsamma siffror. Det minsta antalet gudstjänster har de judiska församlingarna, som dessutom helt har saknat ett utbud av övriga samlingar under den aktuella helgen.

Gudstjänstbesök under fredag, lördag och söndag

Efter sammanställningen av gudstjänstutbudet har det blivit dags att se på hur gudstjänstbesöken har fördelat sig mellan de olika samsfundsgrupperna och över det aktuella veckoslutets tre dagar. Innan vi gör det skall vi dock ytterligare något uppehålla oss vid fördelningen av gudstjänster och samlingar.

Tabell 3 visar utbudet över de tre dagarna för respektive samsfundsgrupp och den visar dessutom det summerade antalet gudstjänster och samlingar.

För de kristna samsfundet är söndagen den stora gudstjänstdagen. Starkast är denna tendens bland de protestantiska invandrarkyrkorna. Men den är också påfallande för katolikerna samt de ortodoxa och österländska kyrkorna, åtminstone om man ser till fördelningen

Tabell 3. Gudstjänstutbudets storlek för respektive samsfundsgrupp under fredag, lördag, söndag samt hela helgen 24–26 september 1999.

Samsfundsgrupp	Utbudets storlek			totalt
	fredag	lördag	söndag	
Protestantiska invandrar- och utlandsförsamlingar	5	13	33	51
Katolska kyrkan	179	244	276	699
Ortodoxa och österländska kyrkor	58	90	114	262
Judiska församlingar	5	10	6	21
Islamiska församlingar	185	182	214	581
Hinduer och sikher	10	18	15	43
Buddhister	18	17	13	48
Bahá'í	1	1	27	29
Totalt utbud av gudstjänster och övriga samlingar	461	575	698	1 734

av huvudgudstjänster. Under söndagen sker i de protestantiska kyrkorna tre fjärdedelar av helgens huvudgudstjänster. Samma andel uppvisar söndagens huvudgudstjänst (liturgin) bland de ortodoxa och österländska kyrkorna. Hos katolikerna är däremot huvudgudstjänsten (mässan) mindre tydligt knuten till söndagen, som för denna kyrka »bara« innehåller hälften av veckoslutets huvudgudstjänster.

Fredagen är överlag den dag då det förekommer minst antal aktiviteter i de kristna kyrkorna. Lördagen tycks då vara en viktigare dag, om än – liksom fredagen – i första hand för andra typer av gudstjänster än huvudgudstjänster. Lördagen är framför allt dagen för barn- och ungdomssamlingar, dop och vigslar. Lördagen är också den dag då man i de romersk-katolska, ortodoxa och österländska kyrkorna håller samlingar av annat, mindre gudstjänstinriktat slag.

Om söndagen är de kristna kyrkornas stora dag så är lördagen judarnas. Det är då, på lördag förmiddag, man firar den stora sabbatsgudstjänsten. Dessutom kan helgelsebönen (»kidush«) över sabbaten läsas i synagogan och utgör då ett eget gudstjänstmoment. På fredagskvällen, då sabbaten inleds, firas en enklare typ av gudstjänst kallad »Kabalat Shabat«, »välkommandet av sabbaten« (Donin 1990: 57ff). Hos judarna firas alltså inte »huvudgudstjänst« någon annan dag än på lördagen. Det framgår alltså också att det har rätt en påfallande liten variation av gudstjänster och samlingar i de judiska församlingarna. Några vigslar eller begravningar har inte rapporterats, ej heller några barn- och ungdomssamlingar.

För muslimerna är fredagen den viktigaste bönedagen, då fredagsbönen (här kategoriserad som huvudgudstjänst) äger rum. Denna bön, som hålls tidigt på fredagseftermiddagen, är den viktigaste och mest offentliga av veckans böner, då församlingens böneledare (imamen) också predikar över ett avsnitt ur Koranen. I övrigt utmärks islams regelbundna »gudstjänstliv« av de mer eller mindre privata dagliga böner som varje troende muslim är ålagd att utföra vid fem tidpunkter under dygnet. Dessa tideböner (»salat«) kan äga rum i moskén eller, vilket ofta är fallet i invandringslandet Sverige, i en enklare bönelokal (»masalla«). Men de kan också ske i hemmet, på arbetsplatsen, i skolan eller var man nu råkar befinna sig och har tillgång till ett lämpligt utrymme. När tidebönen sker i grupp, som i moskén, och leds av en böneledare är den egentligen ändå individu-

ell. På sätt och vis ger det därför fel associationer att tala om det kollektiva bönelivet inom islam som ett gudstjänstliv. Rollen av manifestation av en församlingsgemenskap, som vi förknippar det kristna gudstjänstlivet med, är i islam inte lika framträdande. Bönen i islam manifesterar den individuella människans relation till Gud, och i den mån den också utgör en gemenskapshandling så är det snarare den universella gemenskapen av alla muslimer som manifesteras.

I de islamiska församlingarna har också hållits ett stort antal barn- och ungdomssamlingar, sammanträden och andra samlingar. Dessa har företrädesvis ägt rum på lördagen och söndagen, alltså de dagar då man i Sverige som regel är ledig från arbete eller skola. Några dop förrättas inte i islam (det är en kristen sed), men däremot har en vigsel och en begravning ägt rum under den aktuella helgen. Vigseldagstjänsterna har här dock varit betydligt färre än i de stora kristna samfundsgrupperna (Romersk-katolska kyrkan samt de ortodoxa och österländska kyrkorna), vilket skulle kunna tyda på att muslimer mera sällan gifter sig i moskén, eller att församlingarnas imamer mera sällan har tillåtelse att fungera som vigsselförrättare. Eftersom undersökningen endast avsåg en enda helg blir detta dock en mycket osäker iakttagelse.

I de tre övriga samfundsgrupperna har gudstjänstutbudet varit betydligt mer begränsat (dock inte så begränsat som hos judarna), vilket väl hänger samman med att samfundsgrupperna är förhållandevis små och att organisationsgraden är låg (i det senare fallet är möjligen Bahá'í ett undantag). För hinduer, sikher och buddhister har »gudstjänsterna« (av olika slag) varit relativt jämnt spridda över helgen, med viss tonvikt på lördagen. Däremot har man på hinduiskt och sikhiskt håll haft en del andra typer av samlingar under söndagen. För Bahá'í har söndagen varit den stora dagen, då 27 av samfundets sammanlagt 29 gudstjänster och samlingar har ägt rum. Att denna söndag bjöd på så stark aktivitet hänger dock samman med att den råkade sammanfalla med firandet av en sk nittondedagsfest.

Dessa uppgifter kan direkt relateras till besökssiffrorna i följande tabell (tabell 4), och går vi ytterligare ett steg kan vi se utfallet av en sådan jämförelse genom att ta del av de *genomsnittliga besökstalen* för respektive samfundsgrupp under de tre dagarna och sammanlagt för hela helgen (tabell 5).

Samfundsgrupp	Besök 24–26/9			
	fredag	lördag	söndag	totalt
Protestantiska invandrar- och utlandsförsamlingar	88	581	1 304	1 973
Katolska kyrkan	3 182	5 854	16 523	25 559
Ortodoxa och österländska kyrkor	2 359	5 831	13 243	21 433
Judiska församlingar	215	669	296	1 180
Islamiska församlingar	9 528	6 394	6 291	22 213
Hinduer och sikher	248	512	690	1 450
Buddhister	136	258	238	632
Bahá'í	7	4	351	362
Totalt antal besök	15 763	20 103	38 936	74 802

Tabell 4. Antal besök för respektive samfundsgrupp under fredag, lördag, söndag samt hela helgen 24–26 september 1999.

Samfundsgrupp	Besök i genom snitt per gudstjänst/samling			
	fredag	lördag	söndag	hela helgen
Protestantiska invandrar- och utlandsförsamlingar	18	45	40	39
Katolska kyrkan	18	24	60	37
Ortodoxa och österländska kyrkor	41	65	116	82
Judiska församlingar	43	67	49	56
Islamiska församlingar	52	35	29	38
Hinduer och sikher	25	28	46	34
Buddhister	8	15	18	13
Bahá'í	7	4	13	12
Genomsnittligt besökstal alla samfundsgrupper	34	35	56	43

Tabell 5. Genomsnittligt besöksantal (avrundat) för respektive samfundsgrupp under fredag, lördag, söndag samt hela helgen 24–26 september 1999.

Dessa siffror ger en delvis annan bild av »styrkan« hos de olika samfunden. I tabell 3 kunde vi se att Romersk-katolska kyrkan och de islamiska församlingarna hade de klart största utbudet av gudstjänster och samlingar, men när vi i stället ser till antalet besök förvandlas »tätduon« till en »tättrio«, med de ortodoxa och österländska kyrkornas 21 433 besökare tämligen nära de islamiska församlingarnas 22 213. Romersk-katolska kyrkan är dock fortfarande i särklass, alltså både vad gäller antalet gudstjänster och samlingar och antalet besök vid dessa. Också bland de övriga samfundsgrupperna

förändras bilden något. De judiska församlingarna – med det klart minsta utbudet – har ändå haft sammanlagt betydligt fler besökare än både de buddhistiska församlingarna och församlingarna inom Bahá'í (dock inte fler än hinduerna och sikherna).

Förskjutningarna speglas ännu tydligare i tabell 5, där vi kan konstatera att det är de ortodoxa och österländska församlingarna som genomsnittligt samlar flest besökare vid sina gudstjänster och samlingar. Också de judiska församlingarna samlar i genomsnitt fler besökare (per gudstjänst) än övriga samfundsgrupper. Det minsta antalet står återigen de buddhistiska församlingarna och Bahá'í för.

Jämför vi dessa siffror med de medlemsiffror från de olika samfundsgrupperna som har presenterats kan vi konstatera följande:

¶ De *protestantiska invandrarkyrkorna* har med sina 1937 gudstjänstbesök under helgen engagerat mindre än var tionde medlem (drygt 8 procent), om vi utgår från det antal »medlemmar« (betjänade) som SST anger (tabell 1).

¶ *Romersk-katolska kyrkan* har med sina 25559 besök lockat en betydligt större andel (ca 16 procent) till sina gudstjänster.

¶ För de *ortodoxa och österländska kyrkorna*, med 21433 gudstjänstbesök, är det så många som drygt var femte medlem (ca 22 procent) som har besökt någon gudstjänst eller samling under den aktuella helgen. Det bör dock noteras – även om det inte direkt framgår av tabellerna – att en enda av de österländska kyrkorna (den syrianska) här står för hela 16431 besök (alltså 77 procent av alla besök i de ortodoxa/österländska kyrkorna!). Relaterat till medlemstalet för Syrisk-ortodoxa kyrkan innebär detta att närmare 60 procent av medlemmarna deltog i gudstjänster under den aktuella helgen.

¶ För *muslimerna*, med sina 22213 besök, är andelen ca 25 procent, alltså var fjärde medlem. (Här bör dock påpekas att svarsfrekvensen för de muslimska församlingarna endast var 46 procent, vilket innebär att andelen besvarade formulär som kom in från dessa församlingar var lägre än för övriga samfundsgrupper i materialet. Det »verkliga« antalet muslimska besök – och därmed andelen muslimer som besökte sammankomsterna under denna helg – kan därför antas ha varit ännu högre.)

¶ De *judiska församlingarna* lockade en betydligt mindre andel (ca 12 procent), medan andelarna återigen växer hos *buddhisterna* (ca 16

procent – om vi utgår från att det finns 4 000 organiserade buddhister i landet) och än mer påtagligt hos *hinduer* och *sikher* (ca 36 procent – om vi beräknar deras sammanlagda medlemsantal till 4000) och *Bahá'í* (ca 40 procent).

Relationerna mellan gudstjänstbesök och medlemstal ger anledning till ytterligare påpekanden. För det första är de medlemstal som gudstjänstbesöksuppgifterna relateras till i några fall mycket osäkra, vilket försvårar en jämförelse. För det andra bör man notera att de samfundsgrupper som har haft ett förhållandevis rikt gudstjänstutbud under helgen (t ex Romersk-katolska kyrkan, de ortodoxa och österländska kyrkorna samt de islamiska församlingarna) också i större utsträckning kan ha haft gudstjänstdeltagare som har deltagit flera gånger under helgen (och därmed också räknats flera gånger). Särskilt troligt är kanske detta inom det katolska ordenslivet och i de islamiska församlingarna, där en stor del av gudstjänstutbudet består av tideböner, vilka i många fall lockar de troende till bön mer än en gång om dagen. För muslimerna finns emellertid ytterligare en viktig faktor, som kan bidra till att uppväga denna »skevhet« i materialet, nämligen att det framför allt är de muslimska männen som regelbundet besöker moskélokalen, medan kvinnornas bön i stor utsträckning utförs i hemmet.

Tabell 6. Utbud – regionindelad. Antal gudstjänster och samlingar för de olika samfundsgrupperna i respektive region.

Region	Samfundsgrupp Protestantiska	Katolska	Ortodoxa & österl.	Judiska	Islamiska	Hind. & sikhiska	Buddhistiska	Bahá'í	Totalt utbud i resp. region
Stockholm	24	159	106	8	214	28	19	11	569
Östra Mellansverige	18	132	52	0	111	0	6	5	324
Småland med öarna	0	35	13	0	32	1	0	2	83
Sydsverige	2	198	33	7	86	4	18	3	351
Västsverige	7	86	57	6	100	10	5	3	274
Norra Mellansverige	0	57	1	0	11	0	0	1	70
Mellersta Norrland	0	13	0	0	14	0	0	2	29
Övre Norrland	0	19	0	0	13	0	0	2	34
Hela landet	51	699	262	21	581	43	48	29	1 734

Med detta sagt bör det vara tydligt att alla jämförelser mellan samfunden avseende medlemmarnas benägenhet att delta i gudstjänster av nödvändighet blir mycket osäkra. Å andra sidan kan siffrorna ändå ha något intressant att säga. Materialet antyder t ex att det med något undantag skulle vara de »yngsta« samfundsgrupperna (alltså de som varit etablerade i landet kortast tid) som lockar de största andelarna av sina medlemmar till gudstjänster. Vad detta möjligen skulle kunna betyda, återkommer jag till senare i artikeln.

Den geografiska fördelningen

Vilka slutsatser kan egentligen dras av ovanstående tabeller över gudstjänstbesöken inom de olika samfundsgrupperna? För att komma närmare ett svar, behöver vi också titta närmare på respektive samfundsgrupps geografiska spridning i landet med avseende på gudstjänstutbud och gudstjänstbesök (tabell 6 och 7).

Dessa tabeller visar hur gudstjänsterna (inklusive övriga samlingar) och gudstjänstbesöken hos de invandrade gruppernas trossamfund fördelar sig över landet. Som grund för indelningen i regioner har använts sk nuts-områden, vilket är en regionindelning för statistikredovisning som tillämpas inom eu och återfinns i modern svensk samhällsstatistik.

Tabell 7. Antal besök – regionindelad. Antal besök för de olika samfundsgrupperna i respektive region.

Samfundsgrupp; Gudstjänsttyper	Protest-antiska	Katolska	Ortodoxa & österl.	Judiska	Islamiska	Hind. & sikhiska	Budd-histiska	Bahá'í	Totalt i resp. region	Antal per gtj
Stockholm	1 019	8 919	10 844	486	7 482	1 111	261	119	30 241	53
Östra Mellansverige	482	4 041	5 198	0	3 706	0	52	69	13 548	42
Småland med öarna	0	1 134	981	0	1 018	60	0	12	3 205	39
Sydsverige	43	5 755	826	354	4 252	42	297	35	11 604	33
Västsverige	429	3 877	3 454	340	4 350	237	22	65	12 774	47
Norra Mellansverige	0	1 157	130	0	155	0	0	9	1 451	21
Mellersta Norrland	0	230	0	0	675	0	0	20	925	32
Övre Norrland	0	446	0	0	575	0	0	33	1 054	31
Hela landet	1 973	25 559	21 433	1 180	22 213	1 450	632	362	74 802	43

De svenska regionerna (»riksområdena«) enligt nuts-indelningen är: *Stockholm* (Stockholms län), *Östra Mellansverige* (Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Örebro och Västmanlands län), *Småland med öarna* (Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län), *Sydsverige* (Blekinge och Skåne län), *Västsverige* (Hallands och Västra Götalands län), *Norra Mellansverige* (Värmlands, Dalarnas och Gävleborgs län), *Mellersta Norrland* (Västernorrlands och Jämtlands län) samt *Övre Norrland* (Västerbottens och Norrbottens län).

Stockholmsregionen dominerar klart både i förhållande till landet i stort (en tredjedel av alla gudstjänster har ägt rum i Stockholms län) och i förhållande till de andra regionerna med storstäder (tabell 6). I Stockholmsregionen ägde nästan dubbelt så många gudstjänster och samlingar rum som i Östra Mellansverige och Sydsverige och mer än dubbelt så många som i Västsverige. Småland och Norrlandsregionerna visar sig stå för betydligt lägre antal gudstjänster.

Skillnaderna kvarstår om vi ser till gudstjänstbesökens fördelning mellan regionerna (tabell 7). Faktiskt förstärks här Stockholmsområdets dominans och de mer glest befolkade regionernas position försvagas ytterligare. Gudstjänstillfällena är alltså inte bara fler i Stockholmsregionen; gudstjänsterna där lockar dessutom fler människor. I hela övriga Sverige – utom i Västsverige, som innefattar Göteborgsområdet – är situationen den motsatta. Relativt sett står dessa regioner för ännu lägre andelar besök än andelar gudstjänster och samlingar, vilket framgår ännu tydligare i tabell 8 (s 158). Det klart högsta genomsnittliga antalet besök per gudstjänst eller samling har Stockholmsregionen med 53 besök, följt av Västsverige med 47 och Östra Mellansverige med 42. Det i särklass lägsta genomsnittliga antalet besök per gudstjänst och samling har Norra Mellansverige med endast 21.

Om vi från denna geografiska presentation återknyter till den bild av fördelningen av genomsnittliga gudstjänstbesökstal mellan olika samfundsgrupper som gavs i tabell 5, kan vi nu konstatera två saker:

¶ För det första tycks statistiken visa oss att det är samfundsgrupperna med liten geografisk spridning som får de förhållandevis högsta genomsnittliga besökssiffrorna. Detta framgår t ex mycket tydligt vid en jämförelse mellan de judiska och de islamiska församlingarna. Utbudet av judiska gudstjänster har varit begränsat till bara tre

av de åtta regionerna, men på det fåtal platser där gudstjänster har ägt rum har antalet besök varit desto större. Vid sidan om de ortodoxa och österländska kyrkorna är det också de judiska församlingarnas gudstjänster som genomsnittligt har samlat det största antalet besökare. Muslimerna, vars församlingar är betydligt mer spridda i landet, har genomsnittligt lockat färre besökare till sina bönestunder och andra samlingar. Sambandet kvarstår om vi jämför Romersk-katolska kyrkan (som har haft ett utbud av gudstjänster i samtliga regioner) med de ortodoxa och österländska kyrkorna (som inte har haft det). Också i detta fall är det samfundsgruppen med den minsta geografiska spridningen, dvs de ortodoxa och österländska kyrkorna, som genomsnittligt haft flest gudstjänstbesökare. Förklaringen till detta samband (ett samband som vi bör minnas gäller landet i stort, inte nödvändigtvis varje enskild region) kan på ett sätt tyckas vara ganska trivial. Den skulle kunna uttryckas så här:

Om ett samfund finns representerat på många platser i landet så återfinns det rimligtvis också i regioner och på orter där medlemmarna är förhållandevis få, vilket drar ner genomsnittssiffrorna, medan ett samfund med liten geografisk spridning enbart pga av sin medlemskoncentration kan få högre genomsnittssiffror.

¶ För det andra – och detta anknyter till den senaste slutsatsen – tycks det finnas ett samband mellan ett samfunds »stockholmsdominans« och genomsnittliga besökstal. De ortodoxa och österländska kyrkorna och de judiska församlingarna, för vilka 51 respektive 41 procent av besöken har skett i Stockholmsregionen, uppvisar de högsta genomsnittliga besökstalen (82 respektive 56), medan Romersk-katolska kyrkan och de islamiska församlingarna, hos vilka 35 respektive 34 procent av besöken ägde rum i Stockholmsregionen, har betydligt lägre genomsnittliga besökstal (37 respektive 38). Sambandet gäller inte helt för de protestantiska församlingarna och i än lägre grad för de mindre samfunden, men den bild som ändå framtonar är att de samfundsgrupper som är stockholmsdominerade och har en mindre geografisk spridning är de som förhållandevis har lättare att uppnå höga besökstal vid sina gudstjänster och samlingar.

Den spridning de invandrade gruppernas trossamfund och församlingar har över landet speglar i stor utsträckning var de olika

grupperna har slagit sig ned. Därmed speglar inte bara dessa samfund i sig själva utan också deras geografiska fördelning ett viktigt stycke svensk invandringshistoria. Officiell statistik visar, att i de tre »storstadslänen« (Stockholms län, Västra Götalands län och Skåne län) återfinns 64 procent av de utrikes födda och hela 65 procent av de utländska medborgarna i landet. Stockholms län står här ensamt för 32 respektive 34 procent. (*Statistisk årsbok 2000:78*; befolknings-siffrorna här och i det följande avser den 31 december 1998.)

Invandrarnas koncentration till storstadsområdena är alltså påtaglig och speglas, som vi har sett, också i det religiösa livet. Hur stämmer då dessa siffror med statistiken över var i landet invandrarna är bosatta? I tabell 8 ser vi dels andelarna gudstjänster och samlingar samt besök vid dessa i de olika regionerna, dels befolkningsfördelningen i stort samt fördelningen av invandrare mellan regionerna. Tyvärr saknas det exakta mått på andelen invandrare bland Sveriges befolkning, vilket hänger samman med svårigheten att definiera vilka som egentligen är »invandrare« och vilka som är »svenskar«. De mått vi här har att tillgå är dels andelarna utrikes födda, dels de utländska medborgarna. Inget av dessa mått kan helt översättas

Tabell 8. Andel av utbudet av gudstjänster och samlingar, besök, befolkning, utrikes födda samt utländska medborgare i respektive region. Källa för befolkningsstatistiken: Statistisk årsbok 2000.

Region	Andel av:	gudstjänstutbudet bland invandrarernas trossamfund	gudstjänstbesöken bland invandrarernas trossamfund	hela landets befolkning	utrikes födda i landet	utländska medborgare i landet
Stockholm		32,8	40,4	20,1	31,6	33,9
Östra Mellansverige		18,7	18,1	16,9	16,1	15,5
Småland med öarna		4,8	4,3	9,1	6,4	6,1
Sydsverige		20,2	15,5	14,4	15,6	14,5
Västsverige		15,8	17,1	19,9	19,9	19,6
Norra Mellansverige		4,0	1,9	9,5	5,3	5,2
Mellersta Norrland		1,7	1,2	4,3	1,8	1,7
Övre Norrland		2,0	1,4	5,9	3,3	3,5
Summa		100,0	99,9	100,1	100,0	100,0

med »andelen invandrare«, men de bör ändå fungera väl som grund för en jämförelse av detta slag.

Uppgifterna i tabell 8 bekräftar i stor utsträckning det som redan har sagts om invandrarnas koncentration till storstadsområdena och att denna koncentration också gäller det religiösa livet. Ser vi till gudstjänstbesöken, som i detta fall ger det tydligaste utslaget, kan vi konstatera att respektive regions andel av gudstjänstbesöken i samtliga fall utom i regionerna Stockholm och Östra Mellansverige är lägre än andelen utrikes födda i samma region. Stockholm och »Mälardalen« tycks alltså inta en särställning, och den enda region som kommer i närheten är Sydsverige med Malmöregionen. Bilden är inte lika tydlig när det gäller gudstjänstutbudet, men även i detta fall blir storstadsområdenas andelar större, även sett i relation till hur många invandrare som bor i respektive region. Det enda påtagliga undantaget utgör Västsverige, som faktiskt har en lägre andel gudstjänster och samlingar än andel utrikes födda eller utländska medborgare.

En försiktig slutsats av denna översikt blir, att de invandrade gruppernas gudstjänstliv tycks uppvisa en ännu starkare koncentration till landets stora befolkningscentra än vad invandringen i sig själv gör. Därmed blir bilden den motsatta mot vad som kan sägas gälla för Svenska kyrkan, där den kyrkliga seden framstår som starkast i landsbygdsområden och mindre tätorter.

Slutligen: en liten utvikning. När det gäller gudstjänstbesöken inom Stockholmsregionen, så kan dessa också relateras till de uppgifter som under många år har samlats in genom den årliga sk Storstockholmsräkningen, vilken har genomförts av Religionssociologiska institutet och (från 1991) av Svenska kyrkans forskningsavdelning. Liksom Sverigeräkningen, genomförd 1999, har Storstockholmsräkningen avsett gudstjänster och gudstjänstbesök under ett veckoslut på hösten (dock ett annat veckoslut än det för Sverigeräkningen aktuella). I det följande jämförs uppgifterna från Sverigeräkningen med dem som framkommit vid Storstockholmsräkningarna åren 1984–1997 (Skog 1998b:52). Jämförelserna kommer dock att halta, av det enkla skälet att »Stockholmsregionen« enligt vår indelning motsvarar hela Stockholms län medan Storstockholmsräkningen har utgått från ett något mindre område som omfattar Stockholms län utom kommunerna Norrtälje, Södertälje, Nykvarn och Nynäshamn.

Vi kan notera följande för besökssiffrorna: 1) För de *protestantiska invandrar- och utlandskyrkorna* under perioden 1984–1997 har de varierat mellan drygt 500 och drygt 1 000 under det aktuella veckoslutet. Sverigeräkningens siffra på 1 019 besök i Stockholmsregionen ligger alltså högre än någon av dessa noteringar. 2) För *Romersk-katolska kyrkan* har besökstalen varierat mellan knappt 5 000 och knappt 7 000 i Storstockholmsräkningarna, siffror som alltså överträffas av de närmare 9 000 besök som uppvisades i samband med Sverigeräkningen. 3) För de *ortodoxa och österländska kyrkorna* har antalet gudstjänstbesök tidigare varierat mellan knappt 2 000 och drygt 4 000. Sverigeräkningens siffra på närmare 11 000 besök framstår här som utomordentligt hög. Här bör dock särskilt påpekas att Södertälje, en ort med stor ortodox (framför allt syrisk-ortodox) befolkning, alltså inte har ingått i materialet från Storstockholmsräkningarna. 4) Besökstalen för *Stockholms judiska församlings* tre synagogor har i Storstockholmsräkningarna varierat mellan drygt 200 och knappt 400. Sverigeräkningens siffra på 486 besök i Stockholmsregionen framstår därför som mer »normal«, om än även denna något högre än de siffror som har uppvisats i Storstockholmsräkningarna. Uppgifterna för övriga samfundsgrupper har varit något bristfälliga i materialet från Storstockholmsräkningarna och har som regel räknats samman inom kategorin »Andra österländska religioner samt nya religioner«, vilket gör att någon rättvisande jämförelse inte är möjlig. 5) Om vi dock särskilt tittar på de *islamiska församlingarna* så kan vi konstatera att besökstalen i Storstockholmsräkningarna här har varierat mellan ett par tusen och som mest ca 7 000. Sverigeräkningen, som uppvisar en siffra på knappt 7 500 besök, ligger alltså även i detta fall något högre än de besökssiffror som förekommit i Storstockholmsräkningarna.

Om vi håller skillnaden i regionstorlek i minnet kan vi sammanfattningsvis ändå konstatera, att mycket talar för att antalet gudstjänstbesök inom dessa samfundsgrupper ökar i Stockholmsområdet. I stort är detta också vad Storstockholmsräkningarna har visat mellan åren 1984 och 1997. Eftersom detsamma inte har gällt gudstjänstbesöken inom Svenska kyrkan och frikyrkorna förefaller det alltså som om de invandrade gruppernas trossamfund svarar för en ökande andel av alla gudstjänstbesök i regionen.

Gudstjänster på andra språk än svenska

Som nämndes i inledningen till artikeln svarar även andra kyrkor och samfund än de här presenterade för en andel av invandrades gudstjänstliv i Sverige. Under den aktuella helgen har (i samfund vars huvudsakliga verksamhet inte är specifikt inriktad mot invandrare) ett antal gudstjänster på andra språk än svenska ägt rum. De samfund som vi vet anordnade gudstjänster av detta slag under den helg Sverigeräkningen pågick är Svenska kyrkan, Svenska missionsförbundet, Svenska baptistsamfundet, Nybygget–kristen samverkan, Pingströrelsen, Metodistkyrkan, Adventistsamfundet och Jehovas vittnen. Säkert har sådana gudstjänster ägt rum också i andra samfund, vilket dock inte framgår av svarsredovisningen från Sverigeräkningen.

Vid de gudstjänster som vi vet genomfördes på andra språk än svenska gjordes drygt 7 000 gudstjänstbesök under den aktuella helgen, en siffra som alltså skall jämföras med de nästan 75 000 besök som skedde vid gudstjänster och andra samlingar i de samfund som mer påtagligt vänder sig till invandrare. De förras betydelse kan därmed förefalla vara ganska liten, men det är också värt att notera att ett enda samfund – Jehovas vittnen (med drygt 23 000 medlemmar) – här står för mer än en tredjedel (ca 2 700) av besöken. Det visar sig också att Jehovas vittnen vänder sig till flera olika språkgrupper, vilket tyder på att denna religiösa rörelse har en stor betydelse som »invandrarsamfund«. Man kan också anta att det i betydande utsträckning är bland invandrare Jehovas vittnen hämtar sina medlemmar.

Vid sidan av de gudstjänster som vände sig till specifika språkliga grupper firades också ett antal gudstjänster som vände sig till invandrare i allmänhet eller till invandrargrupper som inte har preciserats i svaren från församlingarna. Sammanlagt har ca 450 besök registrerats vid sådana gudstjänster.

Hur etablerade är de invandrade gruppernas trossamfund?

I artikeln har ett stort antal siffror presenterats. Vi har t ex kunnat konstatera att det under helgen 24–26 september 1999 rapporterades 74 802 besök vid gudstjänster och samlingar i de aktuella samfunden. Siffran stiger med drygt 7 000 om vi dessutom räknar in gudstjänstbesök med särskild invandrarinriktning som skett i andra sam-

fund. Vi har också kunnat konstatera att de invandrade gruppernas gudstjänstliv är starkt storstadscentrerat. Särskilt Stockholmsområdet (med den kringliggande Mälardalsregionen) svarar för en påfallande stor andel av gudstjänstutbudet och gudstjänstbesöken inom dessa samfund.

Om vi utgår från en totalsiffra för besöken – den skulle hamna någonstans runt 82 000 – så är det möjligt att genom en jämförelse med de andra samfund som deltagit i Sverigeräkningen få en uppfattning om hur stor andel av alla gudstjänstbesök som har skett inom de invandrade gruppernas trossamfund och församlingar. Vi finner då att besöken vid dessa gudstjänster och samlingar har varit ungefär en tredjedel så många som dem som skett inom Svenska kyrkan (232 000) och mellan en tredjedel och hälften så många som dem som skett inom frikyrkosamfundet (186 000). (Med »frikyrkosamfund« avses här de samfund som är medlemmar i Sveriges frikyrkosamråd. Dessa är: Adventistsamfundet, Frälsningsarmén, Metodistkyrkan, Nybygget – kristen samverkan, Pingströrelsen, Svenska alliansmissionen, Svenska baptistsamfundet, Svenska frälsningsarmén och Svenska missionsförbundet.) Relaterat till alla besök (i alla samfund) som skedde under den aktuella helgen (551 000) svarade de invandrade gruppernas trossamfund och församlingar för ca 15 procent.

Med reservation för att medlemstalen för flera av grupperna alltså är osäkra, tycks detta säga oss följande: Inom Svenska kyrkan har endast ca 3 procent av medlemmarna deltagit i gudstjänster under den aktuella helgen, inom frikyrkosamfundet har motsvarande andel varit drygt 40 procent (om vi utgår från SST:s uppgifter om antalet betjänade inom respektive samfund) och inom de invandrade gruppernas trossamfund – som här har beräknats ha ett sammanlagt »medlemstal« på knappt 400 000 – har andelen varit nästan 20 procent. (Den senare beräkningen innefattar inte de ca 7 000 »invandragudstjänster« som skett i andra trossamfund, eftersom dessa besök skall relateras till sina respektive samfund, inte till de invandrade gruppernas samfund.) Med andra ord – och återigen med reservation för alla felkällor som finns i materialet – har alltså nästan var femte medlem i dessa trossamfund varit gudstjänstdeltagare under den aktuella helgen. Denna andel är alltså betydligt lägre än frikyr-

kornas, men å andra sidan avsevärt mycket högre än Svenska kyrkans. Med avseende på gudstjänstsed kan de invandrade gruppernas generellt sett alltså sägas inta en »mellanställning«.

Integration – hot eller löfte?

Det är ett känt och ofta påtalat faktum att invandrarna i Sverige i stor utsträckning återfinns i landets storstadsområden (för övrigt ett vanligt mönster i olika invandringsländer). Det är i storstäderna medlemmarna från olika etniska och religiösa grupper kan bli tillräckligt många för att kunna ge varandra stöd och hjälp samt skapa sina egna institutioner – t ex kyrkor, skolor och nationella föreningar. Dock har de processer som drar invandrare till storstadsområdena – där de kanske blir hänvisade till socialt utsatta bostadsområden och till ett påtagligt utanförskap – ofta kritiserats och setts som exempel på en icke önskad segregering i samhället. Målen för den svenska invandrapolitiken har alltmer kommit att kretsa kring begreppet integration – då förstätt som en önskan att invandrare i ökad grad skall bli delaktiga i samhällslivet, inte minst i arbetsliv, föreningsliv och politik. Till integrationsmålet hör också en strävan att visa att invandringen är något som angår hela samhällslivet och hela landet från norr till söder, från storstad till glesbygd. Mångfald, pluralism och multikultur är ord som positivt får beteckna visionen om ett samhälle där alla – etniska svenskar såväl som invandrare – är delaktiga, kan känna frihet att leva efter sina egna traditioner, har möjlighet att uppfylla sina drömmar men samtidigt också känner ett gemensamt ansvar för samhället och dess utveckling. Man kan dock fråga sig om en sådan utveckling är möjlig med tanke på invandringens starka koncentration till storstäderna?

Sett »inåt« – mot invandrargrupperna själva – ger storstadskoncentrationen alltså en institutionell styrka, men »utåt« – i förhållande till det omgivande samhället – tycks den snarast försvåra för invandrare att få en roll i samhällslivet. I storstädernas invandrarområden är arbetslösheten stor och det sociala utanförskapet påtagligt, vilket i sin tur ökar kraven på gruppernas inre styrka. Därmed startar en process, som från ett integrationsperspektiv måste framstå som destruktiv, men som för den invandrade gruppen själv inte behöver göra det, åtminstone inte i alla avseenden.

Trots detta utgår nog många bland samhällets majoritetsbefolkning från att invandrarnas egen strävan är att integreras i det nya samhället, och att det bästa detta samhälle kan göra för dem är att underlätta deras integration. Detta har under senare år också varit ledstjärnan för den svenska invandrapolitiken (numera ofta omtalad som »integrationspolitiken«; se SOU 1996:55). Det kan dock hävdas att detta resonemang står och faller med vad man egentligen menar med integration. Integration kan nämligen förstås på flera olika sätt. En forskare som noga har studerat frågan, Hans Ingvar Roth, menar att man åtminstone kan urskilja tre olika typer av integration, nämligen »1 ett accepterande av majoritetens »grundvärderingar«, 2 en ökad identifikation med majoritetens kultur, 3 ett jämbördigt deltagande i samhällets centrala verksamheter« (Roth 1996:19).

Det integrationsbegrepp som denna artikel utgår ifrån är det tredje, dvs de invandrade gruppernas strävan efter att uppnå jämlikhet i samhällslivet. Frågan är, menar jag, om de två första förståelserna av integration alls är tillämpbara när man studerar invandrade religiösa grupper. Kulturellt och värderingsmässigt är det nämligen påtagligt att de invandrade religiösa gruppernas strävan handlar om att bevara sin egen kultur och sina egna värderingar (annars hade de ju knappast fortsatt bedriva religiösa verksamheter som så påtagligt skiljer sig från samhällsmajoritetens). Därmed givetvis inte sagt att invandrarnas religionsutövning skulle vara opåverkad av majoritetssamhället, dess värderingar och religiösa uttrycksformer. Inte minst när det gäller formerna för hur man organiserar sig religiöst så har ju dessa bestämts av en tradition och en lagstiftning som invandrarna själva inte har haft stora möjligheter att påverka. Dock är det, som sagt, framför allt en strävan efter »jämbördighet« som tycks utmärka de invandrade religiösa gruppernas egen väg mot en ökad integration.

Att vara »etablerad«

Ett sätt att försöka besvara frågan om invandrarnas religiösa integration i det svenska samhället är att undersöka hur etablerade deras samfund är på den svenska religiösa arenan. Nu är det förstås inte heller självklart vad vi menar med att vara »etablerad«. Att mötas av omgivningens respekt och aktning är väl en viktig beståndsdel i att vara etablerad, men att vara etablerad handlar också om att ha till-

gång till vissa resurser. Sådana resurser kan vara ekonomiska och personella, men också vad som skulle kunna kallas kulturella och politiska resurser. Till de senare hör en grupps institutionella utveckling samt tillträde till massmedia och samhällsdebatt och, därmed, förmåga att göra sin röst hörd i samhället.

I en rapport till en kommitté inom Europarådet (1995) genomförde Payandé Ahlbäck intervjuer med representanter för invandrade gruppers trossamfund i Sverige. I sina slutsatser noterar hon, att de allvarligare problemen för dessa samfund är organisatoriska svårigheter, brist på ekonomiska resurser, brist på institutioner för religiös undervisning av barn och ungdom och för träning av religiösa ledare samt ett otillräckligt antal lämpliga begravningsplatser i landet. Liknande beskrivningar har kommit från åtskilliga andra observatörer.

Enligt dessa uppgifter skulle alltså de invandrade religiösa grupperna vara långtifrån »etablerade« i samhällslivet, och därmed inte heller »integrerade« (enligt den definition vi här har utgått från). Låt oss dock inte helt glömma bort de båda andra möjliga betydelseerna hos begreppet integration. Tittar vi närmare på dem så finner vi att de tycks ligga nära ett annat invandrapolitiskt laddat begrepp, nämligen begreppet »assimilation«. Att acceptera majoritetens grundvärderingar och identifiera sig med majoritetens kultur är att anamma »svenska« synsätt och seder. Detta torde vara svårt att förena med en bevarad identitet som t ex troende katolik, ortodox, jude eller muslim. De flesta svenskar är antingen kristna enligt en protestantisk tradition eller också fria från en tydlig religiös identifikation. Många säger sig vara »vanliga sekulariserade« eller möjligen troende »på sitt eget sätt«. För de flesta gäller i vilket fall som helst att den organiserade religionen (kyrkor, samfund och församlingsliv) inte tycks spela någon större roll i deras liv. Att som invandrare integreras – i betydelsen »anamma majoritetens värderingar och kultur« – borde alltså innebära att man också anpassar sig till det sekulariserade livsmönster som utmärker de flesta svenskar, vilket skulle tyckas strida mot en integration som innefattar en strävan efter att förstärka sina positioner. Om de flesta bland invandrarna blev religiöst oengagerade eller likgiltiga skulle ju en logisk följd bli en försvagning av de positioner deras samfund har i samhällslivet. Detta är

också vad många inom dessa samfund ser som den kanske största risk man löper. »Svensk« på det sättet vill man inte bli. Vill man integreras så vill man göra det genom att bli starkare, inte svagare.

Det är alltså viktigt att vara klar över att frågan om dessa samfunds etablering (eller »status«) i samhället inte är identisk med frågan om de enskilda invandrarnas integration. Samtidigt är det inte alldeles självklart vad de olika mått man skulle kunna sätta upp för samfundens etablering eller integration egentligen skulle tyda på. Låt oss t ex jämföra de judiska och muslimska grupperna i Sverige, som deras respektive religiösa liv kommer till uttryck i Sverigeräkningen. Vad säger oss egentligen deras siffror? För det första måste vi konstatera att muslimernas »gudstjänstliv« är betydligt mer geografiskt spritt och dessutom verkar vara betydligt mer varierat än judarnas. Till detta faktum kan å ena sidan ges en enkel förklaring; muslimerna i landet är cirka åtta gånger så många som judarna. Siffrorna tycks därför säga oss att de muslimska organisationerna är betydligt »starkare« än de judiska i det svenska samhällslivet. Men å andra sidan är det ganska uppenbart att detta inte är hela bilden. Judiska församlingar har funnits i Sverige i mer än 200 år, och bland Sveriges judar har funnits – och finns – en lång rad kända och inflytelserika personer och familjer. Generellt sett framstår inte de svenska judarna som en resurssvag grupp. Numerärt sett utgör judarna en liten grupp i Sverige, men detta faktum kan alltså inte automatiskt tolkas som att gruppens ställning i samhället är svag. Det samma gäller faktiskt judarnas till synes obetydliga gudstjänstutbud. Vad det senare möjligen säger är dock att den organiserade religionen – den som utövas i synagogorna – kanske inte är den viktigaste manifestationen av judiskt liv i det svenska samhället. Så är det ju för övrigt också med »svenskheten«. Inte heller den finner i dag sitt främsta uttryck i gudstjänstdeltagande och religiösa manifestationer. Därav följer givetvis inte att det »svenska« religiösa livet skulle sakna ställning i samhället, bara att det finns ett sekulariserat mönster i svenskt samhällsliv som komplicerar bilden.

Enligt detta mönster kan en religiös grupp som blivit etablerad i samhället mycket väl ha ett relativt litet gudstjänstliv, både med avseende på antalet gudstjänster och på variationen i gudstjänstlivet. Detta beror i sin tur på att den etablerade religiösa gruppen kan

finna sin kollektiva styrka i annat än de manifestationer som gudstjänstlivet erbjuder, t ex som hos judarna, vilka har ett omfattande föreningsliv som i stor utsträckning ligger vid sidan om det (utpräglat) religiösa. Hos de nyare och resursmässigt svagare religiösa grupperna tycks inte förutsättningarna för en sådan institutionell förskjutning finnas. Sin styrka hämtar man i ett starkt gudstjänstliv, ett gudstjänstliv som drar till sig stora delar av gruppens medlemmar och därmed manifesterar dess sammanhållning. För den »etablerade« gruppen blir sådana manifestationer mindre viktiga. Gruppen »finns där ändå« och får i stor utsträckning sin styrka på andra arenor samt, inte minst, genom medlemmarnas utåtriktade aktiviteter, alltså deras deltagande i samhällslivet i stort. Det sekulariserade mönstret bär dock på en till synes inbyggd risk, nämligen den att de religiösa gemenskapshandlingarna till slut blir så betydelselösa att de helt förlorar sin roll (och kanske helt upphör). Går sekulariseringen så långt riskerar också den mest grundläggande aspekten av gruppens identitet att gå förlorad. Man försvinner kanske inte som grupp, men gränserna gentemot omvärlden suddas ut och den egna identiteten blir allt svårare att särskilja från den omgivande majoritetskulturen.

Slutord

I artikeln har nämnts flera problem som de invandrade religiösa grupperna har mött – och alltså möter – i det svenska samhället. Samtidigt bör man komma ihåg att bilden förändras. Genom ny lagstiftning, byggandet av nya kyrkor, moskéer och andra centra för det religiösa livet och genom åtminstone i stort förbättrade relationer mellan dessa trossamfund och det omgivande samhället flyttas deras positioner långsamt framåt. De invandrade gruppernas trossamfund är inte bara en del av samhällets religiösa mångfald utan också i allt större utsträckning ett erkänt inslag i den svenska samhällsväven. Svenskar i allmänhet börjar känna igen dem och lär sig successivt mer om deras bakgrund, seder och synsätt i olika frågor. Fortfarande tycks vägen vara lång till en situation då man kan säga att dessa trossamfund har blivit etablerade fullt ut – åtminstone om man jämför med Svenska kyrkans och de större frikyrkosamfundens ställning i samhället. Men mycket tyder på att man ändå successivt

är på väg att närma sig en sådan situation. I juni 2000 – knappt ett år efter Sverigeräkningen – invigdes stockholmsmuslimernas stora moské vid Björns trädgård på Södermalm. Därmed fick islam vad som skulle kunna ses som en »rikshelgedom« i Sverige, ett tecken så gott som något på att man är på väg att etablera sig som religiös grupp i landet.

Som har framgått är bilden dock inte entydig. Fortfarande finns bland de invandrade religiösa grupperna flera som saknar fundamentala resurser för att kunna utveckla sitt religiösa liv. Fortfarande finns bland majoritetsbefolkningen en misstänksamhet mot de »främmande« religiösa inslagen i samhällslivet. Dessutom är det, som också har berörts, inte alltid självklart av godo att som religiös minoritetsgrupp bli integrerad i samhället. Det sekulariserade mönster som är så framträdande i svenskt samhällsliv kan på sikt utgöra ett hot mot minoritetssamfundens identitet, inre sammanhållning och styrka. Det finns hos flera av de i artikeln presenterade samfundet ett klart motstånd mot att bli en del av den sekulariserade svenska »allmänskulturen«.

Sammanfattningsvis råder det, alla orosmoln till trots, ett aktivt samfundsliv bland Sveriges invandrare. Detta kommer till uttryck både i gudstjänsternas variation och spridning och i deltagandet vid dem. Siffrorna från Sverigeräkningen 2000 ger oss ett nedslag i den föränderliga verkligheten, och visar oss att de invandrade gruppernas trossamfund i högsta grad är närvarande i det svenska samhällslivet och att de i dag står för en betydande och av allt att döma växande del av det religiösa livet i landet.